

Dr Iren Gabrić Molnar, redoviti profesor sveučilišta,
Predsjednik Znanstvenog društva za hungarološka istraživanja

Religioznost mladeži u kontekstu društvene krize¹

Razvoj vjerskog života u višenacionalnoj Vojvodini

U svom se vjerskom životu posebice nacionalne manjine u Vojvodini ne bore samo za bogoslužje na vlastitom jeziku, već i protiv mnogih drugih vjerskih, istodobno i nacionalnih nepravdi koje ih pogađaju. Značajka im je u tome što djeluju solidarizirajuće jer pogađaju čak i one koji nisu crkvenih nazora. U tom se slučaju zabrana ograničavanja ponekog vjerskog pokreta preobraća u opći etnički problem te zahvaća šire krugove no što bismo pomislili. Dobar su primjer zato zbivanja u Temišvaru 1989, i ona u Komarmu 1990. Najnoviji unutrašnji ratni sukobi u Jugoslaviji ponovno su na površinu izbacili probleme i nepravde. Dopustite mi da spomenem nekoliko karakterističnih problema.

- 1.) Državno upletanje u poslove crkve te istodobno njeno isključivanje iz državne politike. Već su između dva svjetska rata težnje Kraljevine Jugoslavije za izmjenom granica bile usmjerene ka tome da biskupije odcijepi iz okrilja matične zemlje. Državno je vođstvo osiguralo dominaciju pravoslavne crkve i na ovom području. Stavljanje interesa vlasti i pravoslavlja u prvi plan potvrđuje sprečavanje ratificiranja konkordata sklopljenog s Vatikanom 1935. godine. Naime, pribojavali su se stabiliziranja katoličke crkve. S druge strane u početnom razdoblju socijalizma, u jesen 1944, totalitarna srpska vlast je zatvarala oči pred krvavom odmazdom koja je učinjena nad nevinim Mađarima. Nastojanja za odcijepljenjem katoličke crkve u Jugoslaviji od Rima trajalo je do šezdesetih godina, dokle god s Vatikanom nije potpisan ugovor o utemeljivanju novih biskupija.
- 2.) Tim se natezanjem nastojala likvidirati od Mađarske odcijepljena i već izgrađena društvena mreža biskupija, pošto je tijekom nacionaliziranja ekspropirana crkvena imovina, u znanstvene je fondove izdvojen novac, zabranjen vjeronauk itd.
- 3.) Kraj toga što je više mađarskih svećenika napustilo državu, pogubljeno je više od deset duhovnika; u skladu s time, trebalo se suočiti s problemom starenja i preopterećenosti svećenika. Nakon Drugog svjetskog rata zgrada starog Paulinuma je pretvorena u vojnu bolnicu, te je konfiscirana (prema podržavljanju 1958. godine). Naobrazba na razini privatne gimnazije skraćenog seminara nastavljena je opet 1962. godine. Nova zgrada je dovršena 1965. Nastava je izvođena na hrvatskom jeziku, a učio se mađarski maternji jezik kao predmet.
- 4.) Upotreba mađarskog jezika u vjerskom životu je nakon Drugog vatikanskog koncila bila primjerna. U multijezičnoj sredini liturgija se nekad održavala ne na dva nego čak na više jezika: mađarskom, hrvatskom, slovačkom. U Bačkoj je to najčešće bila hrvatsko (bunjevačko) mađarska kombinacija. Dešava se da se mise na različitim jezicima uzastopno smjenjuju, ali i to da se na istoj misi svećenik na više jezika obraća vjernicima. Primjera radi u rasijanju. Susretala sam se i sa

¹ Predavanje održano 31. srpnja 1999. godine na znanstvenom kolokviju "Religioznost i ličnost" u Subotici, održanog u organizaciji Teološko-katehetskog instituta i Hrvatskog Kulturnog Centra

sredovječnim mađarskim vjernicima koji su se samo na hrvatskom (bunjevačkom) znali tečno moliti ili se ispovijedati; to se također događalo i sa osobama hrvatskog materinskog jezika koje su bile nazočne na vjeronauku samo na mađarskom. Danas su, inače, službeni organi tolerantiji glede katoličkog vjeronauka (jednom tjedno po sat vremena). Zbog toga se danas više ne maltretiraju roditelji, a ni djeca ne taje da idu na vjeronauk. Međutim, prerano bi bilo govoriti o masovnoj pojavi. Mađarska djeca, poglavito u nižim razredima osnovne škole, u većem postotku sustavno pohađaju vjeronauk, pričešćuju se i krizmaju. (O tome imamo samo djelomične podatke).

- 5.) Na teritoriju Vojvodine su se stoljećima dešavale seobe, migracije, doseljavanja i odseljavanja. Suživot izvanredno velikog broja nacija vodio je mješovitim brakovima. To je otežalo izgrađivanje vjerski homogenih obitelji. Tamo gdje je slavenski jezik bio dominantan, pravoslavna vjera je izbila u prvi plan (u srpsko-mađarskim i crnogorsko-mađarskim brakovima). Štoviše, upravo u ovim obiteljima se pojavio, pod utjecajem socijalističkog režima i ideologije na vjersku ravnodušnost, i ateizam, budući da roditelji nisu znali gdje će djecu krstiti. Naravno, u sjevernoj Bačkoj djeca su iz hrvatsko-mađarskih brakova bila katoličke vjere. Posebnu pažnju zavređuje nizak natalitet kod vojvođanskog stanovništva, posebice problem asimilacije nacionalnih manjina, zatim emigracija mladih u proteklim desetljećima. Svi ovi čimbenici otežali su homogenizaciju mađarstva, dok po mnogima, mađarstvo u rasijanju prakticira minimalnu nacionalnu identifikacionu formu posredstvom vjerskog života.

Vjerski život mladeži u vrijeme društvenih promjena devedesetih godina

Totalitarizam je u svakoj istočnoeuropskoj zemlji uvjetovao zastoj i potiskivanje vjerskog života, njegovo stavljanje u zapećak. U Jugoslaviji je također pospješivana vjerska ravnodušnost, jer su se u Titovoj novoj državi tri svjetske religije borile za dominaciju. Jedna od značajki nacionalnog identiteta je vjerska pripadnost, jer su se tijekom stoljeća na ovim područjima sučeljavali islamsko-muslimanski, pravoslavni i katolički interesi. Jedan od zahtjeva međunacionalne tolerancije jest: potiskivanje vjerskih razlika i vjerske prakse, što znači zažmuriti nad povijesnim razlikama. Sukladno tome je zabranjen vjeronauk, dok je karijera odraslih bila munjevito okončana ukoliko bi se netko samo pojavio u crkvi čime bi sam sebe okvalificirao kao osobu idejno kolebljivu. Cijela generacija nije stekla vjersku duhovnost i praksu u vjerskom životu. U obiteljima samo su stari ostali privrženi redovitom odlasku u crkvu. U Jugoslaviji je tijekom šezdesetih godina počeo popuštati protuvjerski pritisak. Crkva je u krugu mađarskog i hrvatskog pučanstva u rasijanju imala važnu ulogu. Ako se dijete nije moglo upisati u mađarsku odnosno hrvatsku školu, ono je barem je moglo pohađati vjeronauk na materinjem jeziku.

Neobično je premda se sociološki može obrazložiti obnavljanje vjerskog života devedesetih godina, posebice u pokretu obnavljanja kod manjih skupina. Sociološku analizu ove pojave počinjem pregledom karakteristika mladeži kao jedne od značajnih društvenih skupina. Mladi, naime, imaju tipične sociopsihološke osobine. Primjerice:

- krug zanimanja jedne mlade osobe se širi na povelik broj stvari, uz to, intenzivno;

- povrh svega mlad čovjek nastoji sam sebe i svoju osobnost izgrađivati slobodno, korišćenjem slobodnih alternativa, dakle različitih mogućnosti, stoga ne trpi šablone, niti institucionalna ograničenja;
- stvaralački poriv se veoma rano spaja s procesom razvoja ličnosti: u razdoblju osamostaljenja i samopotvrđivanja mladi stječu samopouzdanje na svim područjima društvene komunikacije;
- u vrijeme promjene sustava politički ideali mladih se rasplinjuju te se utvrđivanje novih kriterija udružuje s potragom za novim idealima;
- generacija mladih nije homogeno grupirana, budući da i među njima ima razlika glede socijalnih, intelektualnih i političkih nazora. Mladi, naime drugost i konzekvence društvenih različitosti shvaćaju kao fenomen sam po sebi, a većina više niti ne teži jednakosti i osrednjosti;
- mladež odlikuje izričito velika spremnost na rizik, s obzirom na to da nema baš mnogo što izgubiti, u trenutku kada upravo naznačuje granice svojih mogućnosti (još nema posao, nekretninu, svoju obitelj, društveni prestiž itd. koje bi mogla staviti na kocku);
- mladež često zbog subjektivizma, osjetljivosti i ambicija gubi sposobnost za realno rasuđivanje; možda joj želje nadmašuju mogućnosti te joj samoočekivanja nadržavaju sposobnosti. Međutim, mladež na to ima moralno pravo, jer je odista pred njom budućnost;
- konačno jedna od bitnih osobina mladeži je u tome da uvijek bude kritički nastrojena, nekad previše ophrvana pesimizmom ili optimizmom, ali to stoga što je žudnje vode;

Navedene osobine utječu i na odnos mladeži spram vjere; mladež traži svoje mjesto u društvu, nastoji stvoriti svoj pogled na svijet. Neki su pod većim utjecajem obrazovanja i usmjeravanja, drugi se kritički suprotstavljaju, međutim, svi oni zajednički stvaraju sustav vrijednosti koji će dominirati u njihovoj generaciji. Današnja mladež živi u veoma kontroverznom, dinamičnom razdoblju, u vrijeme promjene sistema. U stvaranju svojih moralnih normi neki traže mjesto unutar obitelji, a drugi upravo izvan nje, odvajajući se od obitelji. Kada su se u jugoslavenskom društvu pogođenom dramatičnim unutrašnjim ratom naglo srušile desetljećima održavane (dobrim dijelom lažne) razine vrijednosti, svi mladi su se (a i dio i starijih godišta) našli u svojevrsnom vakuumu: s jedne strane zbog nedostatka ideologije i gubljenja pogleda na svijet, a s druge strane zbog ranije postojeće, a sada nedostajuće socijalne sigurnosti, te zbog drugih razloga proisteklih iz neizmjerne neizvjesnosti, ekonomske krize i prijeteće ratne opasnosti. Raspad dosadašnjeg sustava vrijednosti primorao je ljude na bijeg od neizvjesne javnosti (premda politički pluralizam stvara nove mogućnosti) te ih preusmjerio na manje udruge kao što su: obitelj, male vjerske grupe, uski prijateljski krug pošto im je nužno otkrivanje onih koji slično misle. Tako stižemo do konstatacije da su i mladi otkrili religiju i snagu vjere u formiranju zajednice i utemeljenju osjećaja sigurnosti. Kad labilan čovjek traži oslonac, nastoji svoju nesigurnost otkriti i u drugima, prizvati zajedničku tematsku problematiku. Tako stižemo do kolektivnih strahova osjećaja ugroženosti pripadnika jednog te istog nastojanja. Izlaz su mogli tražiti u prakticiranju zajedničkog nacionalnog identiteta. Korijeni društvenih problema se istražuju ne samo u gospodarskim i socijalnim čimbenicima, već i u nacionalnoj drugosti i vjerskim razlikama. Nacionalist uzrok svih zala ne traži u vlastitoj etničkoj zajednici, već mu drugi narod ili nacija bivaju neprijateljski. Time se oslobađaju afekti, agresivne sklonosti izbijaju u prvi plan, te isključivost postaje probitačnija od suradnje. Po mom mišljenju u društvenoj krizi izlaz nikako nije u traženju točaka sučeljavanja, već u pronalaženju mogućnosti za dijalog.

Ako možemo razgovarati o različitostima kao što su, na primjer, vjerske drugosti, onda se uzajamno možemo upoznati te lakše jedni druge razumjeti. U jednoj višenacionalnoj okolini nijedna se vjera ne smije toliko začauriti da bi time ukinula mogućnost komunikacije s drugom nacijom ili vjerom. Mladi se često mogu postaviti na višu intelektualnu razinu da će biti u stanju prihvatiti drugost, a da pri tome ne iznevjere sami sebe. Naravno, tu prijeti opasnost da starija generacija svoje već formirane poglede i vjeru pokuša nasilno nametnuti mladima, štoviše da u ekstremnim situacijama nacionalističkim huškanjem vodi jedan dio nezrele mladeži.

U samom žarištu ratnog i nacionalističkog kaosa vojvođanski Mađari i Hrvati kao i pripadnici ostalih naroda tražili su sigurnost u zajednici, dakle, u nacionalnom i vjerskom suživotu (zajedništvu). Ova pojava ima i svoju estetsku manu, naime, većinski se narod uvijek činio jačim, stoga su se manjine osjećale ugroženima; mogle su otići makar u inozemstvo, riskirajući nacionalni identitet u korist egzistencije, opstanka. Po neslužbenim statističkim podacima u '90 godinama su deseci tisuća mladih ljudi sami ili s bračnim drugom i malom djecom, napustili zemlju. Posebno je mnogo mladih i mnogo izvanrednih stručnjaka i kreativnih ljudi, vjernika, napustilo svoje domove.

U interesu osvjetljavanja činjenice ističemo da smo u Vojvodini 1994. godine proveli anketu: Da li je među mladima vjera popularnija nakon posljednjeg rata i tijekom dublje društvene krize. Anketu smo upotpunili izjavama svećenika i mladeži. U istraživanju rađenom sustavom anonimnih anketnih listova, uključili smo poglavito srednješkolce i studente iz sjeverne Bačke. Medicinska škola i Ekonomski fakultet su nam se činili reprezentativnim u istraživanju mišljenja mladih intelektualaca. Uspjeli smo ispitati razmjerno malo radnika, odnosno nezaposlenih mladih, naime, bilo ih je teško naći. Glede vjerskih pitanja najčešće su spremnost da odgovore davale djevojke ili žene. Po meni je to tipična pojava, naime u Vojvodini je prakticiranje vjere među ženama rasprostranjenije, dok su mladići bili suzdržaniji. Većina upitanika je bila neoženjena odnosno neudana.

Mladići katoličke vjeroispovjesti odgovorili su na upit sljedeće: 80% upitanika iskazalo je vjersku pripadnost, znači nije se iskazalo ateistom. Iz daljih je odgovora proizašlo da religioznost ne podrazumijeva redoviti odlazak u crkvu, već prije pripadnost jednoj naciji, privrženost zajednici. Mnoge su djed i baka odveli prvi put u crkvu. Ovo je razumljivo, jer su roditelji strijepili za radno mjesto i karijeru. Velika većina mladih, njih oko 65% kršteno je, ali ih je samo polovica bila pričešćena a još manje ih se krizmalo. Crkveno vjenčanje na zanimljiv način postaje novim zahtjevom; moglo bi se reći: u pojedinim obiteljima to je više modni detalj, a ne vjersko stav. Najveći dio upitanika, to jest oko 92% već nekoliko godina unutar obitelji proslavlja Božić i Uskrs, ali umjesto imendana još uvijek se redovitije proslavlja rođendan. Na pitanje koliko molitava znaju, dobili smo razočaravajući odgovor. Ni 10% upitanika nije znalo bez greške izmoliti ni najpoznatije molitve. Također smo ustanovili da se oni mladi koji su sudjelovali na vjeronauku mole na svom maternjem jeziku (uglavnom u crkvi). Kad je riječ o psovanju, taj se omjer razlaže jer mnogi znaju psovati i na slavenskim jezicima. Na pitanje drže li važnom vjeru svog bračnog druga oko polovice mladih to još ne smatra važnim. Po meni je i tome razlog posljednji rat, jer se mladi boje osnivati brak s pripadnikom druge nacionalnosti. U drugim europskim zemljama to pitanje već nema toliki značaj prilikom sklapanje braka. U zaključnim pitanjima je 95% upitanika držalo važnim čimbenikom pripadnost nekome. Vjernik je onaj tko pohađa vjeronauk, ističe pripadnost religiji, a većina ispitanika pak kolege s posla drži u prednosti. Na temelju odgovora mladih najviše ih u obitelji i krugu prijatelja traži nacionalni identitet. U okružju Mađara i Hrvata nemoguće je nacionalni identitet tražiti u državi. To, čini se, vojvođanski upitanici drže isključenim.

Prilikom eleboriranja podatke koje smo dobili metodama ankete možemo proširiti (u formi nevezanih pitanja-odgovora) i na drugu problematiku. Ustanovili smo da mlade dobroano zanimaju vjerske teme, neke sa stajališta filozofskih svjetonazora, druge zbog obiteljskih običaja, a neke zato što uopće nemaju kamo otići (nedostaju im sigurna i jeftina mjesta za zabavu). Radi kurioziteta spominjem da puno mladih crkvene ljude smatra zastarjelim i taštım, stoga bi voljeli da je crkva otvorenija, oslobođeniya od tradicije, te da organizira dinamičniji društveni život. Kao zaključak izvodim da je u krugu mladih vjersko znanje još mutno, maglovito i kontroverzno.

Literatura:

1. Istvan Zalatnay: Etnikai kozosseg: Kihivas es feladat az egyhaz szamara regionkban, megjelent a Regio kisebbseg tudomanyi szemleben, broj 1991/3; str. 11.
2. Vidi istraživanje Sergeja Flere u časopisu Jugoslovenskog udruženja za sociologiju: "Dekompozicija religiozne svijesti kao oblik procesa ateizacije", Beograd, 1977. Br.4. str. 597-620.
3. Szekely Andras Bertalan: Vallas es egyhaz a jugoszlaviai magyarsag eleteben, Uj Symposion, Forum Novi Sad, broj 1990/1-2; str. 45
4. Eross Lajos: Adalekok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyhazmegye tortenetehez, Zrenjanin, 1993
5. Schematismus cleri dioecesis Suboticae, Subotica, 1995
6. Šimun Šito Čović: Psihologija religioznosti, štampa Nakladna Stap, Jastrebinsko, 1998

Subotica, 30. srpnja 1999.

Prijevod i obrada:
Hrvatsko uredništvo Radio Subotice